

УДК 373.2.091.4:37.015.31:57.081.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/26.195906>

Оксана ЧЕКАН,

orcid.org/0000-0002-3480-6366

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти

Мукачівського державного університету

(Мукачево, Закарпатська обл., Україна) oksana.chekan010788@gmail.com

Вікторія ФІЗЕР,

orcid.org/0000-0002-5306-4652

старший викладач кафедри співу, диригування та музично-теоретичних дисциплін

Мукачівського державного університету

(Мукачево, Закарпатська обл., Україна) fizerviktoriya@gmail.com

Леся ІЛЮК,

orcid.org/0000-0002-4307-9682

начальник навчальної частини,

старший викладач кафедри початкової та дошкільної освіти

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука

(Рівне, Україна) navch_1601@ukr.net

ДИДАКТИЧНИЙ МОНТЕССОРІ-МАТЕРІАЛ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАВКОЛИШНІМ СВІТОМ

У статті проаналізовано педагогічні та психологічні джерела з проблеми. Виявлено, що мислення зароджується у чуттєвому пізнанні світу і спирається на нього, розкриває причинні зв'язки явищ об'єктивної дійсності, далеко виходячи за його межі. Воно дає людині змогу пізнавати те, чого вона не може сприйняти і уявити. Мислячи, людина розкриває причинні зв'язки явищ об'єктивної дійсності. Перехід від чуттєвого до розумового пізнання об'єктивної дійсності являє собою подальший розвиток аналітико-синтетичної діяльності людського мозку, виникнення нових її якісних особливостей. Розвиток мислення дітей залежить від того, як організовується й спрямовується їх пізнавальна діяльність. М. Монтессорі вважала, що творче мислення розвивається разом з розвитком розумових здібностей дитини через взаємодію з довкіллям, готує дитину до майбутнього навчання. Засобом формування творчого мислення дошкільників обрано дидактичний матеріал М. Монтессорі. Було розроблено цикл опорних схем занять за даною методикою, в яких виділено матеріал, з яким взаємодіє дитина, виділено мету, розроблений хід проведення заняття, подальші вправи, коригування помилок, розширення словника. Також авторами проведена творча робота з використанням дидактичного матеріалу. Визначено, що зазначена методика є ефективною. Рівень сформованості творчого мислення за визначеними нами критеріями в експериментальній групі значно підвищився. Покращилося використання вихователями дидактичного матеріалу Марії Монтессорі у повсякденній роботі. Зроблено висновок про доцільність використання дидактичного Монтессорі-матеріалу як засобу розвитку творчого мислення в освоєнні дошкільниками навколишньої дійсності. Проаналізовано перспективу подальших наукових розробок. Перспективу вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні методики підготовки вихователів до використання матеріалів М. Монтессорі у різних видах діяльності дошкільників в умовах дистанційної освіти.

Ключові слова: *автодидактичний матеріал, творче мислення, дошкільники, навколишній світ, експеримент, розвиваючі заняття.*

Oksana CHEKAN,
 orcid.org/0000-0002-3480-6366
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Preschool Education
 Mukachevo State University
 (Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) oksana.chekan010788@gmail.com

Victoria FIZER,
 orcid.org/0000-0002-5306-4652
 Senior Lecturer in Singing, Conducting and Music-Theoretical Disciplines
 Mukachevo State University
 (Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) fizerviktoriya@gmail.com

Lesya ILYUK,
 orcid.org/0000-0002-4307-9682
 Head of the Training Unit,
 Senior Lecturer at the Department of Primary and Preschool Education
 International University of Economics and Humanities Academician Stepan Demianchuk
 (Rivne, Ukraine) navch_1601@ukr.net

DIDACTIC MONTESSORI MATERIAL AS THE TOOL OF DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN FAMILIARIZATION PRESCHOOLERS WITH ENVIRONMENT

The article analyses pedagogical and psychological sources regarding the problem. It is discovered that thinking emerges in sensory cognition of the world and reveals causal relations of objective reality's phenomena going far beyond its frames. It provides people with opportunity to cognize the things which they are not able to perceive or imagine. Thinking, the person reveals causal relations of objective reality's phenomena. The transition from sensory to mental cognition of objective reality represents further development of analytical and synthetic activities of human brain, the emergence of their new qualitative features. The development of children's thinking depends on how is their cognitive activity is organized and directed. M. Montessori considered that creative thinking was developing together with development of child's mental abilities through the interaction with the environment, and it prepared the child for the future studying. As the tool of preschoolers' creative thinking formation the didactic material of M. Montessori was chosen. There were developed series of lessons by this methodology in which there were distinguished materials the child interacts with, the aim, developed course of the lesson, further exercises, mistakes correction, vocabulary extension, and authors presented the creative work with the use of didactic material. It is determined that this methodology is effective. Level of creative thinking formation increased significantly in experimental group according to criteria determined by us. The use of M. Montessori didactic material by educators in everyday work has improved. It was concluded about advisability of the use of Montessori didactic material as the means of development of creative thinking in environment exploration by preschoolers.

Key words: autodidactic material, creative thinking, preschoolers, environment, experiment, developmental lessons.

Постановка проблеми. Пізнання людиною об'єктивної дійсності розпочинається з живого споглядання її предметів та явищ, але ним не вичерпується. У предметах і явищах цієї дійсності є багато таких властивостей, зв'язків і відношень, які не можна безпосередньо відчутти, сприйняти й уявити.

Мислення активізується, коли у людини виникають питання, на які вона не може відповісти, сприймаючи певні об'єкти, згадуючи те, що вона знає про них, уявляючи їх. Щоб людині пізнати безпосередньо істотні властивості, зв'язки і відношення речей, вона вдається до різних спроб, експериментів, обчислень та інших дій і через них, за їх посередництвом, з'ясовує справжню кількість, величину певних об'єктів, їх відстань

від нас, швидкість руху певних процесів, виявляє причини явищ, що цікавлять людину, закони, яким вони підлягають.

Аналіз досліджень. Ретроспективний аналіз педагогічної та психологічної спадщини видатних зарубіжних та вітчизняних педагогів і психологів свідчить, що є напрями, ідеї, які і сьогодні не втратили своєї значущості. Серед педагогів і психологів можна назвати такі імена, як Г. Альтшуллер, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Запорожець, Г. Костюк, У. Крейн, О. Леонт'єв, М. Монтесорі, Г. Урунтаєва, Є. Хілтунен.

Наші пошуки в історичному аспекті педагогічних ідей, що найбільш ґрунтовно розкривали б засоби формування творчого мислення дошкільника, навели на думку, що такі можливості має

педагогічна спадщина видатного італійського вченого, лікаря, педагога, психолога Марії Монтессорі. Саме Марія Монтессорі, ідеї якої стали класикою педагогіки, вперше відмітила дидактичний матеріал як ефективний засіб формування творчого мислення та розвитку дитини загалом.

Головне завдання нашої праці полягає у дослідженні використання дидактичного матеріалу М. Монтессорі як засобу творчого мислення в ознайомленні дошкільників з довкіллям.

Формулювання цілей статті. Цілі дослідження:

На основі аналізу літературних джерел визначити взаємозв'язок між мисленням та предметами та явищами об'єктивної дійсності.

Розробити цикл опорних схем занять з використанням дидактичного матеріалу М. Монтессорі.

Проаналізувати ефективність впливу даного матеріалу на розвиток творчого мислення в про-

Рис. 1. Опорна схема заняття № 1

Рис. 2. Опорна схема заняття № 2

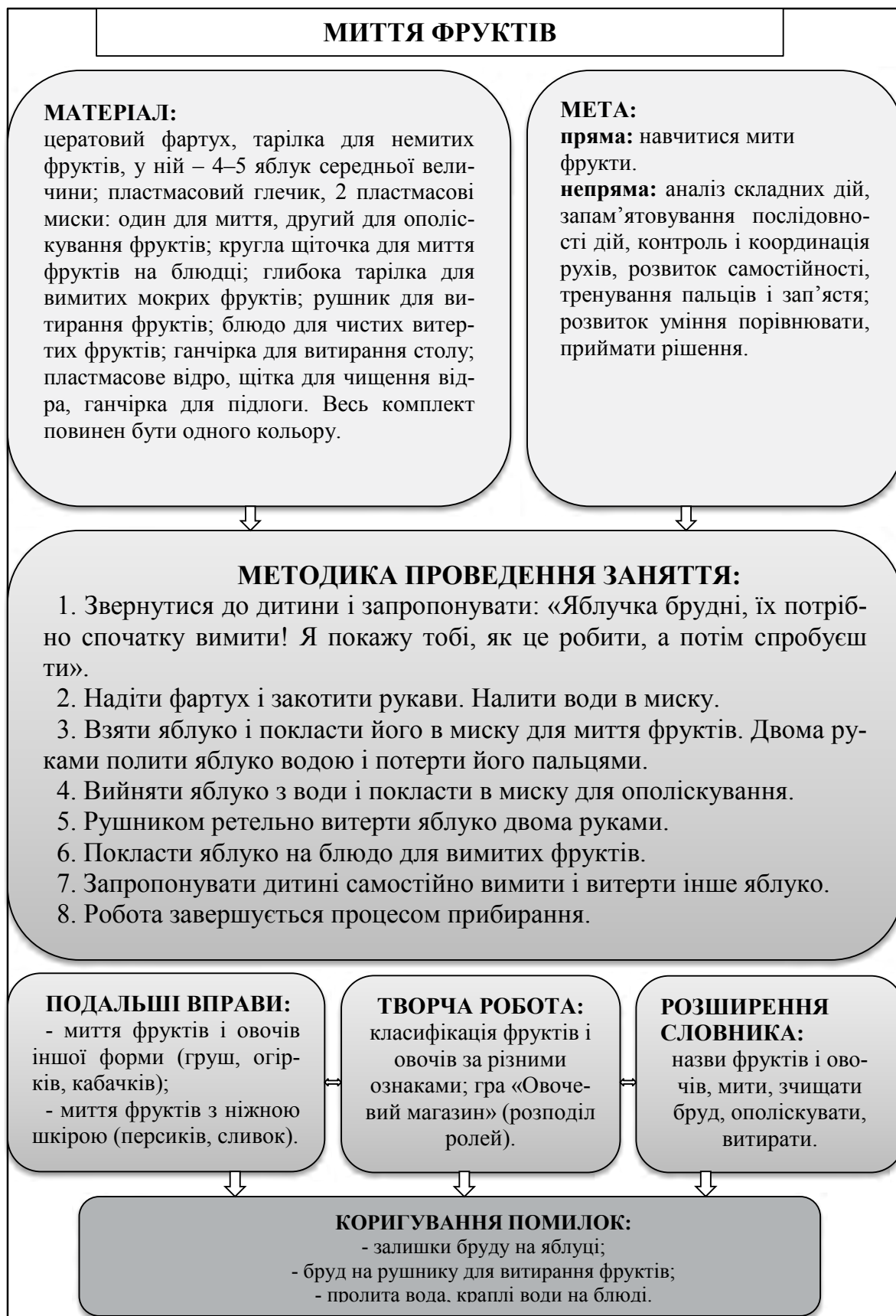

Рис. 3. Опорна схема заняття № 3

цесі ознайомлення дітей дошкільного віку з навколишнім світом.

Методологічна та теоретична частина. Істотні властивості, зв'язки і відношення існують у самих предметах і явищах об'єктивної дійсності. Щоб їх пізнати, треба знати факти, в яких

вони виявляються, їх відчувати, сприймати й уявляти. Ще античні мислителі, зокрема Аристотель, вважали, що «той, хто не відчуває, той нічого не пізнає і не розуміє; коли він що-небудь пізнає, то треба, щоб він пізнав це також і через уявлення» (Запорожец, 1978: 195). Ця думка знайшла своє

Рис. 4. Опорна схема заняття № 4

повне підтвердження в сучасних наукових даних. Джерелом мислення є безпосереднє чуттєве пізнання світу. Зароджуючись у чуттєвому пізнанні світу і спираючись на нього, мислення проте виходить за його межі. Воно дає людині змогу піз-

навати те, чого вона не може сприйняти й уявити. Мислячи, людина розкриває причинні зв'язки явищ об'єктивної дійсності, їх суть, їх закони.

З метою вивчення мислення та творчого мислення ми проаналізували роботи таких вчених, як

Рис. 5. Опорна схема заняття № 5

Г. Альтшуллер, Л. Виготський, Д. Ельконін А. Запорожець, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Г. Урунтаєва.

Г. Урунтаєва визначала, що «мислення – це процес узагальнюючого і опосередкованого відображення суттєвих якостей, зв'язків та відношень між об'єктами» (Урунтаєва, 2001: 328).

Учений Г. Костюк дає таке визначення мисленню: «Мислення являє собою процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях» (Запо-

рожець, 1978: 195). Саме таке визначення будемо вважати вихідним у своєму дослідженні.

У пізнавальній діяльності людини має місце єдність чуттєвого і розумового, або раціонального, відображення об'єктивної дійсності. Як було доведено практично, відчуваючи, сприймаючи і уявляючи навколишні предмети і явища, ми при цьому вже мислимо, називаємо їх. Думаючи, ми відчуваємо, сприймаємо або уявляємо об'єкти, до яких стосуються наші думки. У пізнавальній діяльності людини мають місце постійні переходи

Рис. 6. Опорна схема заняття № 6

від відчуття до думки, від неповного, часткового до все повнішого, більш узагальненого знання про об'єктивну дійсність.

У цих переходах мислення пізнання не тільки спирається на чуттєве, а й підносить його на вищий рівень, змінює, нерідко виправляє його дані.

Природні можливості розвитку мислення дитини реалізуються в процесі її взаємодії із зовнішнім світом, яка з раннього віку опосередковується спілкуванням з дорослими. Дитина не тільки на власному досвіді пізнає цей світ і навчається діяти в ньому, вона засвоює розумовий

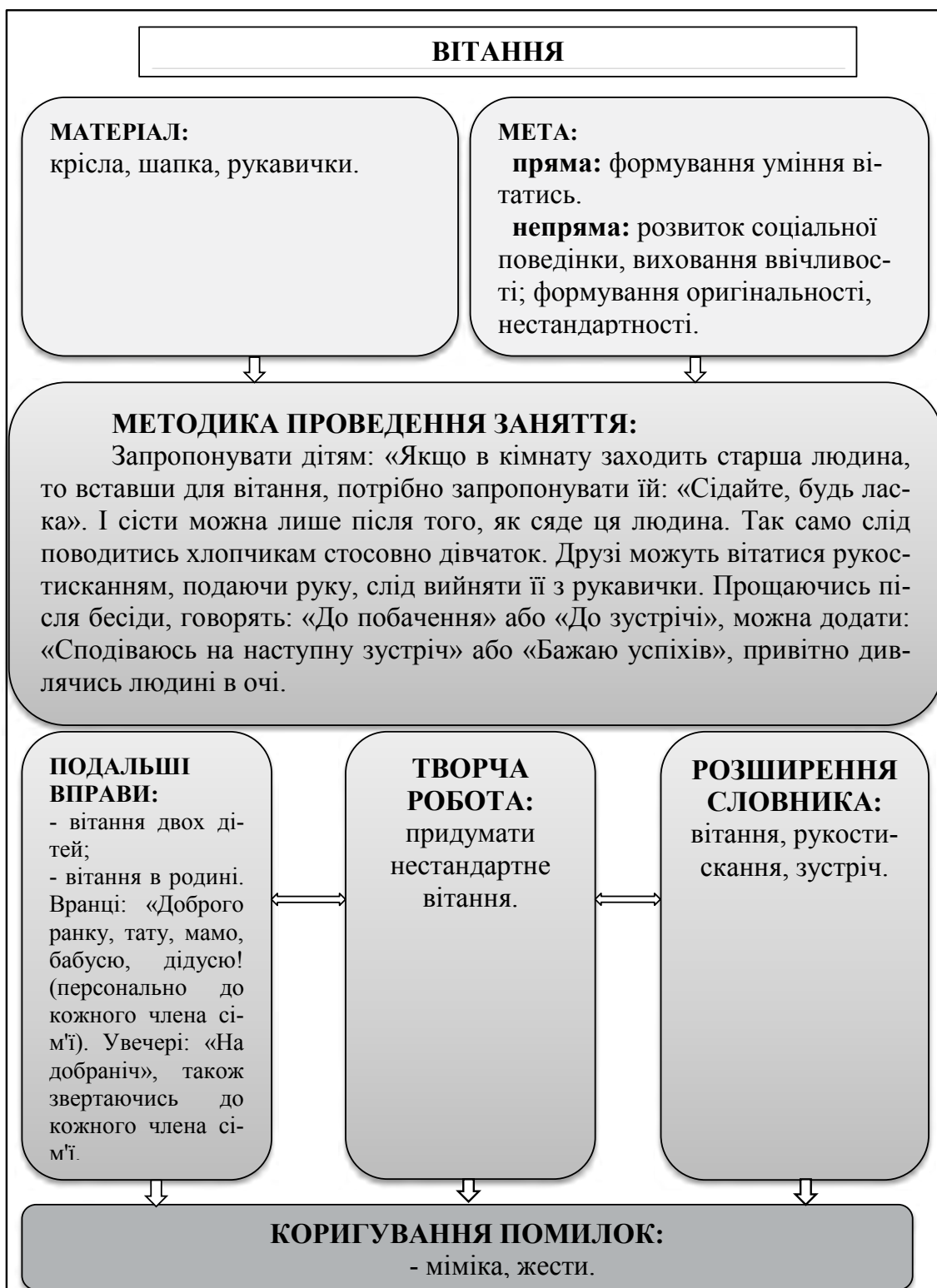

Рис. 7. Опорна схема заняття № 7

досвід людства. Цим визначаються специфічні особливості розвитку її мислення.

На думку Г. Костюка, розвиток мислення дитини виявляється і в зміні його спрямованості. Він вважає, що дитині стають доступні не тільки практичні завдання, виконання яких вимагає мислення, а й пізнавальні завдання. Дитина починає цікавитися зв'язками, причинами явищ, походженням речей. Це свідчить про те, що дошкільник починає активно використовувати мислення як засіб пізнання світу.

Таким чином, досягнення в розвитку мислення дітей залежить не просто від їх віку, а й від того, як організовується й спрямовується їх пізнавальна діяльність. В основі усіх розумових операцій лежить аналіз і синтез, а розвиток цих операцій приводить до формування дедуктивного мислення, під яким мають на увазі вміння узгоджувати свої судження та уникати протиріч.

Дослідження психологів Г. Костюка, Г. Альтшуллера, А. Запорожця, В. Роменця та Л. Рубінштейна показали, що значна частина труднощів у формуванні творчого мислення пов'язана з недостатнім використанням засобів, які допомагають цілісно формувати творче мислення.

Проаналізувавши ідеї зарубіжного дослідника, вченого Г. Воллеса, вітчизняний психолог В. Романець розробив чотиристадійну теорію творчого мислення. Він розмежував такі його стадії:

- підготовка;
- визрівання;
- натхнення (осяяння);
- перевірка істинності (Костюк, 1989: 168).

На його думку, у повсякденному потоці мислення ці чотири стадії постійно перекривають одна одну, коли дитина аналізує різні проблеми, задачі. Навіть у вирішенні однієї і тієї ж задачі мозок дитини може несвідомо виконувати який-небудь один її аспект, водночас свідомо поринаючи у підготовку або у перевірку іншого аспекту цієї ж задачі.

У психології індивідуального виховання М. Монтесорі важливе місце посідає проблема розвитку уяви і творчого мислення, які вона розглядала як «дар Божий», що розвивається разом з розвитком розумових здібностей дитини через взаємодію з довкіллям.

Ключ до відкриття дитині шляху до свободи М. Монтесорі знайшла у розвитку творчого мислення, який розуміла як «сукупність активного рефлексорного, асоціативного характеру, яка дає можливість мозку будувати себе через контакт із навколишнім середовищем» [2, с. 193].

Початок формування творчого мислення вона вбачала в інтелектуальному розвитку. На думку

М. Монтесорі, інтелектуальний розвиток – це усвідомлення відмінностей у довкіллі, яке дитина одержує за допомогою своїх відчуттів; потім вона повинна поєднати враження, зібрані з навколишнього середовища, в упорядковану структуру. Контакт із стимулюючим і різноманітним оточенням не принесе дитині жодної користі, якщо відобразиться тільки у вигляді хаосу розумових вражень.

Найважливіший складник формування інтелекту в системі М. Монтесорі – формування чуттєвої сфери дитини, оскільки без цього не може бути інтелекту. «Чуттєве сприйняття є основа розумового і етичного життя», – вважала М. Монтесорі [2, с. 194].

Реалізація (практична частина). Формування творчого мислення відбувається протягом усього життя, але дошкільний вік є тим важливим періодом, коли дитина пізнає навколишній світ великими темпами. Від творчого мислення залежить готовність дитини до творчого пізнання довкілля.

Засобом формування творчого мислення дошкільників було обрано дидактичний матеріал М. Монтесорі. Матеріал, на її думку, не лише знайомить дитину з предметами та їх ознаками, а й дає їй змогу самостійно працювати, міркувати, помилятися і виправляти помилки, зосереджувати увагу на зробленому, порівнювати. Дидактичний матеріал Монтесорі опосередковано готує дитину до майбутнього навчання.

У процесі педагогічного дослідження відповідно до структури та методики Монтесорі-матеріалу нами розроблено цикл опорних схем занять з використанням дидактичного матеріалу. У розроблений нами цикл опорних схем занять входять заняття на такі теми: «Догляд за зрізаними ромашками» (див. опорну схему заняття № 1), «Кольорові клаптики» (див. опорну схему заняття № 2), «Миття фруктів» (див. опорну схему заняття № 3), «Заняття тиші» (див. опорну схему заняття № 4), «Розмова по телефону» (див. опорну схему заняття №5), «Запрошення і прийом гостя» (див. опорну схему заняття № 6) та опорна схема заняття та тему «Вітання» (див. опорну схему заняття № 7).

Висновки. Аналіз результатів дозволив засвідчити, що діти, які виховувалися за методикою М. Монтесорі, у процесі експерименту не тільки брали активну участь у розроблених нами заняттях, а й краще працювали і на інших заняттях. Вихованці із захопленням виконували творчі завдання, краще вирішували творчі задачі, у них краще розвивались здібності до математики та читання, вони виконували завдання, які були значно складніші, ніж звичайні.

Результати формувального етапу експерименту свідчать про те, що рівень сформованості творчого мислення за визначеними нами критеріями в експериментальній групі значно підвищився.

Наш особистий внесок у методику проведення занять за матеріалами М. Монтесорі полягає у внесенні в них творчого компоненту.

З вихователями обох груп було проведено бесіди щодо використання методики формування творчого мислення дітей дошкільного віку засобом дидактичного матеріалу Марії Монтесорі. Якщо на констатувальному етапі експерименту головним чином відповіді вихователів свідчили про те, що використання зазначеної системи не обов'язкове, то на контрольному етапі експерименту майже в усіх відповідях простежувалась думка про необхідність формування творчого

мислення засобом дидактичного матеріалу Марії Монтесорі та використання дидактичних ігор за її методикою у повсякденній роботі.

Таким чином, ми можемо зробити висновки про те, що автодидактичний матеріал М. Монтесорі допомагає дитині через спостереження і самостійну діяльність відчувати себе частиною природи, культури та частиною людського суспільства, розвивати інтерес до пізнання світу, реалізувати свої знання на практиці. Він є ефективним засобом формування творчого мислення у процесі ознайомлення з довкіллям дітей дошкільного віку.

Перспективу подальших наукових розробок убачаємо в теоретичному обґрунтуванні методики підготовки вихователів до використання матеріалів М. Монтесорі у різних видах діяльності дошкільників в умовах дистанційної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтшуллер Г. С. Найди идею. Новосибирск: «Наука», 1986. 129 с.
2. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
3. Дичківська І. М. М. Монтесорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
4. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. *Принцип развития в психологи*. Москва : Наука, 1978. 366 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес: психічний розвиток особистості ; під ред. Л. Н. Проколієнко ; сост. В. В. Андриєвська та інші. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
6. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. Посібник. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
7. Рубинштейн С. Л. О восприятии времени и пространстве. *Мир психологии*. 1999. № 4.
8. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. 5-е изд., стереотип. Москва : Изд. Центр «Академия», 2001. 336 с.
9. Эльконин Д. Б. Детская психология. Москва : Канон +, 2005. 500 с.
10. Панченко Алла. Модернізація освітнього процесу у ДНЗ в умовах інформатизації освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 1. С. 7–11.

REFERENCES

1. Al'tshuller, H. S. (1986). *Naydy ydeyu [Find an idea]*. Novosibirsk: "Science".
2. Byelyen'ka, H. V. (2011). *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti suchasnoho vykhovatelya doshkil'noho navchal'noho zakladu [Formation of professional competence of a modern preschool teacher]*. Kiev: Kyiv Univ. B. Grinchenko.
3. Dychkivs'ka, I. M., Ponimans'ka, T. I. (2006). *M. Montessori: teoriya i tekhnolohiya [M. Montessori: Theory and Technology]*. Kiev: «Slovo» Publishing House.
4. Zaporozhets, A. V. (1978). *Znachenye rannykh peryodov detstva dlya formyrovannya detskoy lychnosti [The importance of early childhood to the formation of a child's personality]*. In *The principle of development in psychology*. Moscow: Science.
5. Kostyuk, H. S.; Prokolyenko, L. N. (Ed.). (1989). *Navchal'no-vykhovnyy protses: psykhychnyy rozvytok osobystosti [Educational process: mental development of personality]*. Kiev: Soviet School.
6. Romenets', V. A. (2001). *Psykholohiya tvorchosti [Psychology of Creativity]*. (2nd ed.). Kiev : Lybid.
7. Rubynshteyn, S. L. (1999). *O vospryyatyu vremeny y prostranstve [On the perception of time and space]*. *World of psychology*, 4.
8. Uruntaeva, H. A. (2001). *Doshkol'naya psykholohyya [Preschool Psychology]*. (5th ed.). Moscow : Publishing House Center "Academiya".
9. El'konyn, D. B. (2005). *Detskaya psykholohyya [Child psychology]*. Moscow: Canon +.
10. Panchenko, A. (2012). *Modernizatsiya osvity v DNZ v umovakh informatyzatsiyi osvity [Modernization of the educational process in the educational center in the conditions of informatization of education]*. *Methodist- kindergarten teacher*; 1, 7-11.